

Veng kloster

Af Bo Gregersen, tidligere museumsinspektør ved Øm Kloster

Engelske benediktinere, franske cisterciensere og kampen om jorden i det midtjyske

Den kristne katolske middelalder begynder for Danmarks vedkommende i 900-tallet, men i Sydeuropa havde den kristne tro været udbredt siden 400-tallet. Munkevæsenet er næsten lige så gammelt som kristendommen, men det var først i 500-tallet de egentlige munkeregler blev nedskrevet.

Munke bragte den kristne tro til Danmark, der i 900-tallet var en missionsmark under ærkebispesædet i Hamborg-Bremen. Den første, der forsøgte sig, var benediktineren Ansgar, der omkring midten af 800-tallet forsøgte at grundlægge kirker i Slesvig og Ribe. Arbejdet var ikke specielt succesfuldt, men ca. 100 år efter kom endnu en munk, nemlig Poppo, til landet og omvendte Harald Blåtand, der ifølge indskriften på Jellingestenen vandt sig alt Danmark og Norge og gjorde danerne kristne. De to byer (Slesvig og Ribe) blev senere centre for den kristne kirke, idet de begge blev ophøjet til bispesæder. Munkevæsenet var altså med fra begyndelsen af den kristne periode i Danmark, og det er muligt, men langt fra sikkert, at der allerede omkring år 1000 blev grundlagt klostre bl.a. i Seem nær Ribe og i Slesvig ved Skt. Michael.

Nordens ældst bevarede klosterkirke

Veng kirke, Nordens ældst bevarede klosterkirke, blev sandsynligvis opført, da en gruppe benediktinermunke på et eller andet tidspunkt i 1000-tallet kom til det midtjyske område. Intet andet bygningsværk fra Norden har samme udformning, hvilket gør bygningen bemærkelsesværdig. I Øm Kloster Krønike fra 1200-tallet, der indeholder den første omtale af klostret, oplyses, at klostret primært blev grundlagt af den danske konge, men dog med godkendelse af den udvalgte biskop i Århus. Kilderne for Veng Kloster er derfor særdeles spinkle. I klosterkrøniken, hvis afsnit om Veng og rejsen til Øm er skrevet 1207-1216, står der om Veng Kloster og Valdemar den Store, at "Veng Kloster, som dine forgængere har grundet til deres sjæles frelse og udstyret med vidtstrakte og store ejendomme."

Det er derfor interessant at forsøge at finde frem til hvilken konge, der stod bag grundlæggelsen, og hvornår den foregik. Det skal dog pointeres, at det ikke er sikkert, men dog sandsynligt, at grundlæggelsen af klostret og den nuværende kirke er samtidig. Veng kirke har været genstand for mange videnskabelige studier siden 1864. For det meste har det været arkitekter, kunsthistorikere og i de senere år middelalderarkæologer, der har undersøgt kirken, mens meget få historikere har analyseret situationen omkring kirken og klostret.

Den enskibede kirke er bygget i én omgang af frådsten i fuldmur i en bredde på 1,20 m. Det betyder, at hvert skifte i muren er massivt, modsat en kassemur. Frådsten, der også kaldes kildekalk, er et af de ældste materialer, man brugte i stenkirkebyggeriet. De ældste kirker i Lund, Roskilde, Odense og Århus er bygget i dette materiale, der består af kalk, der aflejres ved kildevæld. Når frådstenen er våd, er den også blød og kan saves eller tilhugges til byggesten. Normalt bygges middelalderlige kirker fra øst mod vest, men Veng kirke er bygget nedefra og op samtidig i hele kirkens grundplan, hvilket er specielt. (Red.: læs mere om kildekalk under Halvor Bundgårds beskrivelse af Veng Kirke).

Oprindelig havde kirken flade lofter uden hvælv, hvilket var almindeligt i den tidlige middelalder. Desuden var hele kirken malet indvendigt med kraftige gule, blå og røde farver, hvilket – sammen med de små rundbuede romanske vinduer – gav en kraftig mystisk og mørk virkning. Denne virkning forstærkedes af det lille smukt udformede østvindue, der sendte en lyskegle på langs af hele kirken fra det guddommelige

En skrivende munk og en bogmaler (illustrator) ved arbejdet i klostrets scriptorium.

Illustration fra Reiner mønsterbog, en håndbog til brug ved bogproduktion Cisterciencerklostret Rein i Østrig ca. 1220.

Billedet er hentet fra Øm Kloster Krønike 1987 s. 77

verdenshjørne. (Red.: Dette vindue blev tilmuret formentlig i 1400-tallet, men er netop i 2005 genåbnet, så den renhed og det lys, der oprindeligt kom ind i kirken, er genskabt).

På grund af det flade loft var sidebygningerne i to etager – og i starten uden tårn over det søndre, men i stedet med et monumentalt vestværk kronet med et tårn. Normalt er et sådant vestværk karakteristisk for stormandskirker, idet der i andet stokværk var et herskabspulpitur med direkte udsyn til altret hen over menigheden. Tårnet blev reduceret i højden i middelalderen, hvilket har givet anledning til spekulationer om cisterciensernes medvirken til dette. Der var i cistercienserordenen strenge krav til klostrenes bygninger, der hverken måtte indeholde tårne eller apsider. Benediktinernes kirke må derfor have virket helt forkert på de tilrejsende cisterciensere, men de var dog pragmatiske folk og har næppe revet tårnet ned. Det er snarere sket i sammenhæng med den større ombygning, kirken var ude for i slutningen af middelalderen, hvor også hvælvene blev indsat. I tårnrummet har der sandsynligvis stået et kapel, der bestyrker tanken om et herskabeligt anlæg i mindst fire etager. Adgangen til vestværket var ad en vindeltrappe helt i vest, og der var ikke adgang til selve skibet fra denne retning. Sådanne vestværk ses i andre middelalderkirker som f.eks. hvideslægtens kirke i Fjenneslev på Sjælland, Hee kirke ved Ringkøbing og Voldby ved Grenå. Selv i Karl den Stores kirke i Aachen fra ca. 800, findes der et vestværk, hvorfra kejseren har kunnet følge gudstjenesten. Karl havde ifølge nogle forskere hentet ideen fra Konstantinobel, hvor kejserinderne havde deres sæde i sådanne vestværk, fordi de som kvinder ikke måtte følge gudstjenesten fra selve skibet. Korsarmene eller sidebygningerne har haft samme opbygning som vestværket med åbninger til skibet.

Selve grundplanen findes ikke tilsvarende andre steder, men det er mest på grund af den enskibede udformning. Havde Veng kirke haft sideskibe, ville der have været flere parallelle både fra det engelske område og fra Kontinentaleuropa, og stort set alle fra kongelige klostre.

De flotte murdekorationer udvendigt sidder for det meste i øst, hvor de helligste områder var beliggende i koret og apsiderne. Indvendigt i den usædvanligt dybe hovedapsis har siddet en stor Majestas Domini (Den tronende Kristus), der symboliserer paradiset i øst. Den dybe apsis ses efterlignet i Tulstrup kirke ikke langt fra Veng, der også er bygget i frådsten.

Hvem grundlagde Veng Kloster og hvornår?

Den bevarede klosterkirke, der viser engelske stiltræk, daterer sig overordnet til perioden mellem 1036 og 1165, en periode på ca. 130 år. Dog må man gøre sig klart, at byggeriet har taget adskillige år, måske endda årtier, og det kan derfor ikke lade sig gøre endeligt præcist at fastslå tidspunktet for kirkens færdiggørelse.

Det første år (1036) er slutåret på en årringsserie fra et bjælkestykke udtaget fra klosterkirkens kor. Bjælken sad i korets østgavl og havde 97 årringe. Den var tilhugget, og derfor skal der lægges et antal år til for at få træets fældning. Man har vel forsøgt at hugge så lidt som muligt væk, og derfor er træet ikke fældet mange år efter 1036. Havde man fundet et stykke originalt træ med bark, kunne man sige med sikkerhed, hvornår det var fældet med seks måneders præcision, men det gjorde man ikke. Under alle omstændigheder skal man dog være varsom med disse dateringer, idet træet kan være genbrug og dermed ældre. Ved dendrokronologiske dateringer er det ikke bygningsværket eller genstande man daterer, det er fældningstidspunktet, der er anvendt.

Klosterkrøniken giver os et andet årstal, da klostret i 1165 ”både åndeligt og timeligt var gået i forfald”. Man kan derfor antage, at klostret på dette tidspunkt har virket i flere generationer. For at grundlægge et kloster skal der være 13 personer til stede, 12 munke og en abbed. Disse må være døde eller udtrådt af klostret i 1165, da der på dette tidspunkt kun er tre personer tilbage.

Klostret er derfor sandsynligvis grundlagt af en af de følgende fem konger:

Svend Estridsen	1047-1074
Harald Hen	1074-1080
Knud den Hellige	1080-1086
Oluf Hunger	1086-1095
Erik Ejegod	1095-1103

Disse var én og samme slægt, da Harald, Knud, Oluf og Erik alle var Svend Estridsens sønner. Men hvem?

Man kunne med god ret hævde, at Svend Estridsen ville være den oplagte kandidat, det mente i hvert fald Ejler Haugsten i 1937. Omkring 1060 reorganiserede han (Svend Estridsen) hele den danske kirkelige organisation og gav den den struktur, der i det store og hele gjaldt resten af middelalderen. Området blev delt i otte stifter: Slesvig, Ribe, Århus, Viborg, Vendsyssel, Fyn, Roskilde og Lund. I en dødebog fra Lund står Svend beskrevet som ”den allerkristeligste konge, som gennemførte, at Danmark deltes i otte bispedømmer. Det var ham, der begyndte at bygge kirken i Dalby”. Denne kirke i Dalby, der ligger i Skåne, blev sandsynligvis kort tid efter af biskop Egin af Lund omdannet til et augustinerlignende kloster, formodentlig efter Svends accept eller direkte støtte. Er Svend Estridsen manden bag Veng kloster, var det dog sandsynligvis ikke stenkirken, munkene flyttede ind i i første omgang. Der findes nemlig kun ganske få stenkirker fra perioden før 1100. Den første stenkirke, der omtales, er Svends moders kirke i Roskilde. Her opførte hun en stenkirke til sin mand omkring 1035 af frådsten, som er det samme materiale, Veng kirke er bygget af. Denne kirke står dog alene, og det er derfor vanskeligt at henføre Veng kirke og klostergrundlæggelsen til Svends regeringsperiode (1047-1074). Alderen på andre større frådstenskirkebyggerier som de første domkirker i Århus og Lund er omdiskuteret, og sættes af nogle til 1060 samtidig med stiftsorganiseringen og af andre til 1070-1100. Desuden er der kun svage spor af andre klostre i denne periode, og dette bestyrker også tanken om, at det ikke var Svend, der grundlagde Veng kloster.

Svend sørgede godt for sine sønner. Ifølge benediktinermunken Ælnord, der skrev Knud den Helliges helgenvita, blev nogle af dem sat til studier af den guddommelige videnskab, det vil sige teologi, mens andre blev overdraget til opdragelse hos verdslige stormænd. Nogle af sønnerne var derfor bekendt med kloster-væsnet, idet det sandsynligvis var i klostrene, de studerede. Det er derfor muligvis i denne gruppe af personer, vi skal finde Veng klostres grundlægger.

Den første til at efterfølge sin fader var Harald Hen. Hans tilnavn betyder den bløde eller den milde, og han bliver i kilderne rost for sin kærlighed til religionen. Han kunne være klostergrundlægger, men vi kender ingen sådanne aktiviteter i hans regeringsperiode. Derimod var han særdeles aktiv på det økonomiske område, idet han fik gennemført en møntreform efter europæisk forbillede, der sikrede kongen monopol på udstedelse af mønter. Perioden var desuden præget af konflikter mellem paven og den tysk-romerske kejser, og disse problemer må også have taget meget af Haralds tid. Det var derfor sandsynligvis ikke i Harald Héns kun fireårige periode som konge, Veng kloster blev grundlagt.

Knud den Hellige, der efterfulgte Harald Hen, fik ikke sit tilnavn, fordi han var en specielt hellig mand, da han levede, men derimod fordi han blev myrdet foran højaltret i Skt. Albani kirke i Odense. Han døde en martyrs død og kunne derfor blive kanoniseret og få tilnavnet den Hellige. De forbindelser, Knud havde, var primært rettet mod Kontinentaleuropa, og især var forbindelserne til Flandern stærke. Kongen hentede således sin dronning Adele i dette område, og nyere forskning har vist, at hans regeringsperiode bør anskues i europæisk sammenhæng, ikke kun dansk.

Knud den Hellige opgav den erobringspolitik, tidligere konger havde ført i det engelske område, og *kunne* derfor som tegn på sin gode vilje stå bag grundlæggelsen af klostret i Veng. Klosterkirken har visse engelske stiltræk, og det er derfor sandsynligt, at de munke, der var med til grundlæggelsen, kom fra dette område, hvis kirken og grundlæggelsen er samtidig. Om Knud den Hellige var den kongelige donator er vanskeligt at afgøre. På den ene side havde han ikke primært forbindelser til det engelske område, på den anden side kunne han være manden bag på grund af de forbedrede forbindelser til England. En kilde vil dog lade os ane, at Knud havde tætte forbindelser til kirken. I 1085 udstedte han et gavebrev til domkirken i Lund. Gavebrevet er det ældste nordiske privilegium, hvis ordlyd er bevaret, og det vidner om en tæt forbindelse mellem Knud og kirken, især da tre biskopper bevidner diplommet. Gaven gives til Lundekirken, fordi kirken endnu ikke er færdig på tidspunktet for donationen. Knud *kunne* altså være manden bag Veng kloster.

Efter mordet på Knud blev Oluf Hunger konge. Hele dennes regeringsperiode var præget af ustabilitet og hungersnød, så det er ikke sandsynligt, at klostrets grundlæggelse skal findes i denne periode. Det kunne dog indvendes, at der netop i en sådan periode var grund til at grundlægge klostre, da landets ulykker kunne afhjælpes ved fromme gaver som oprettelse af klostre.

Benediktinerne – den engelske forbindelse

Det er derfor blevet foreslået, at der var under Oluf Hunger, de første kontakter til det engelske kloster Evesham i Mercia blev taget. Det var fra Evesham, munkene kom for at grundlægge benediktinerklostret Skt. Knud i Odense. Denne grundlæggelse i Odense fra ca. 1095 er særdeles godt kendt på grund af den såkaldte Odenselitteratur, der blev skrevet i årene omkring og kort tid efter 1100. Det er ikke den første klostergrundlæggelse i Danmark, men den første vi kender i detaljer. Nyere forskning har vist, at der i 1095 var benediktinske klostre grundlagt med inspiration fra Kontinentaleuropa i Lund, Roskilde, Slesvig og Ribe stifter, uden vi dog kan sige præcis hvornår, de er grundlagt. Men hvad med Århus stift, hvor Veng ligger? Når nu Odense stift fik et benediktinerkloster, var det vel naturligt, at Århus stift også fik et.

Munkene i Odense og Evesham indgik i fælles aftaler omkring memoriemesser, og munkene kunne frit flytte fra det ene kloster til det andet. Desuden blev det bestemt, at prioren i Odense skulle vælges af munkene i Evesham. Forbindelsen mellem Odense og det engelske område var god allerede fra den først kendte Odensebiskop Reginbert, der kom fra dette område omkring 1020. Erik Ejegod, der efterfulgte Oluf Hunger, indkaldte disse munke til Odense for at oprette et kloster ved den nyopførte domkirke, der indeholdt de hellige ben fra Knud den Hellige (kongens rester ses i øvrigt stadig i Odense Domkirke). Samtidig skrives i diverse krøniker om Erik, at han grundlagde fem *monasteria*, det vil sige klostre, og Veng kunne være et af disse. Det er derfor nærliggende at sammenligne disse to grundlæggelser i Veng og Odense og henføre dem til samme periode. Erik Ejegod var kendt som en from mand, der støttede kirken og klostrene, og som både rejste på pilgrimsvandring og tog på korstog. Fra starten var det dog klart, at klostret i Odense var styret af Knud, og munkene kunne ikke leve et fuldstændigt isoleret og selvstændigt liv, som de burde. Både kongemagten og biskoppen i Odense ønskede indflydelse over klostret, og da det var beliggende i byen, kunne munkene ikke opnå den påkrævede ensomhed. Der har derfor været fremsat tanker om en eventuel splid blandt de engelske munke, der gjorde, at en gruppe ønskede et mere selvstændigt og isoleret kloster og derfor grundlagde Veng. Måske endda som en datterstiftelse fra Skt. Knuds Kloster i Odense, som allerede Vilhelm Lorentzen foreslog i 1933.

Tre andre argumenter for forbindelsen mellem grundlæggelsen i Odense og Veng skal omtales. For det første har flere forskere hævdet, at der findes kirker i England, der viser stiltræk som dem i Veng. En af disse kirker er Deerhurst, som ligger meget tæt på Evesham, hvor munkene i Odense kom fra. En grundplan fra Skt. Per Kirke ved Sigtuna i Sverige er også meget lig Veng, og svenske forskere har godtgjort, at den er inspireret fra det engelske område og bygget ca. 1080.

For det andet har Øm Kloster Krønikes ord om jordbytning i forbindelse med cisterciensernes overtagelse ikke været inddraget i denne problemstilling. I 1166, da cistercienserne var i konflikt med fru Margareta, tilbyder hun kongen 15 bol jord på Fyn, hvis han vil overdrage hende Veng til brug for et nonnekloster. Men hvorfor tilbyder hun ham jord på Fyn og ikke andre steder, da man må gå ud fra, at hun som tidens andre store jordejere havde gods over hele landet? Det virker logisk, at grundene er, at jorden på Fyn kunne komme benediktinerne i Odense til gode og dermed respektere den eventuelle forbindelse mellem de to benediktinerklostre.

Måske var det også – som det tredje argument – på grund af denne forbindelse, at den første abbed for det cistercienske munkelag, der rejste til Århus stift, var englænderen Brian. Abbed Henrik i Vitskøl, der udsendte munkelaget, *kunne* have valgt en franskmand, en dansker eller en svensker, men valgte i stedet en englænder. Måske ønskede han, at benediktinerne i Odense med deres tætte forbindelser til Evesham skulle blive ved med at opretholde forbindelsen og ikke sætte sig imod Vengs transformering.

Klosterforskeren Tore Nyberg konkluderer uden brug af den dendrokronologiske datering, at hvis det ikke er Erik Ejegod, der grundlagde Veng, så må det være dennes efterfølger Niels (1104-1134). Med den naturvidenskabelige datering in mente vil jeg konkludere, at Veng Kloster er grundlagt af Erik Ejegod i dennes regeringsperiode fra 1095 – 1103.

Cistercienserne i Veng

Omkring 65 år efter grundlæggelsen var Veng Kloster ifølge Øm Klosters Krønike kun befolket af tre munke inklusiv abbeden. De handlekraftige og fremadstormende cisterciensere overtog ca. 1165 bygningerne i Veng og benediktinerens jorde. Denne begivenhed beskrives i krøniken, men da munkene på Øm Kloster havde et specielt formål med nedrivningen, vil den blive kritisk gennemgået.

Men først skal den franske cisterciensertradition, der kom til at stå overfor den engelske benediktinertradition, beskrives. År 1098 (og dermed stort set samtidig med Veng Klosters grundlæggelse) blev cistercienserordenen grundlagt i Frankrig, nærmere bestemt i Bourgogne. 21 ældre munke begav sig dette år til stedet Citeaux, hvor de under ledelse af Robert af Champagne grundlagde det første cistercienserkloster. Citeaux hedder på latin *Cistercium*, og heraf kommer navnet på klosterordenen. Disse munke ønskede at søge tilbage til den oprindelige munkeregul fra 500-tallet og at leve et liv i fattigdom og ensomhed, udelukkende rettet mod at tjene Gud.

De gamle benediktinerklostre var gennem århundreder blevet en del af feudalstrukturen og havde fået store rigdomme overdraget. Dette og flere andre ting ønskede de første cisterciensere at gøre op med. Til det formål oprettede de en struktur, hvor alle fremtidige cistercienserklostre skulle referere direkte til moderklostret i Citeaux, hvor der årligt blev afholdt generalkapitler for alle abbederne i ordenen. Dette sikrede klostrene mod verdslig indflydelse fra konger og biskopper i de enkelte klostres områder, men det sikrede også, at den franske tradition fra Citeaux blev formidlet ud over Europa. Cistercienserne var derfor ikke underlagt konger og biskopper, men var direkte under den pavelige kirkes organisation, hvilket cistercienserne lagde stor vægt på.

Øm klostres krønike

Øm Klosters Krønike er en ganske speciel kilde, og ikke kun fordi Veng Kloster omtales. Der findes ikke andre klosterkrøniker, der på en så detaljeret måde fortæller om de første 100 år af et klostres virke. I dag er krøniken ved et mirakel bevaret i originalen og findes på Det Kongelige Bibliotek i København. Sammen med de store udgravninger i Emborg og en udførlig beskrivelse af klostrets inventar fra 1554 gør den Øm Kloster til det kloster, vi ved mest om fra Danmarks middelalder. Krøniken udgør sammen med en abbedliste og et helgenvita det, man kalder Ømbogen. Før vi begynder at se nærmere på krønikens omtale af cisterciensernes overtagelse af Veng Kloster, er det nødvendigt at undersøge krønikens tendens. Mange forskere har beskæftiget sig med krøniken og kommet til vidt forskellige konklusioner. Niels Skyum Nielsen, der skrev i 1970'erne, var af den mening, at krøniken beskrev munkenes drømmeverden, som blev fremstillet ved hjælp af løgn, forfalskninger og opdigtninger. Han forkastede derfor krøniken som troværdig kilde og fæstede i stedet sin lid til andre kilder som eksempel diplomer, hvilket fik ham til at anlægge en tolkning, der var blottet for forståelse for den situation, middelalderens munke stod i. Modsat har Brian Patrick McGuire også i 1970'erne forsøgt at sætte krøniken ind i en cisterciensertradition og forsøgt at forstå munkene på deres egne præmisser og ikke nutidens. Denne tolkning får ham imidlertid til at overse de problemer, der var indbygget i munkenes vandring som for eksempel i situationen med Veng. Siden disse to har kun ganske få forskere turdet kaste sig ud i analyser af klosterkrøniken, idet begge fronter i udforskningen var trukket skarpt op.

I klosterkrøniken fra Øm – *Exordium monastrii quad Cara Insula* - beskrives cisterciensermunkenes vandring fra Vitskøl Kloster. Vitskøl Kloster ved Limfjorden i Viborg stift var et særdeles rigt kloster grundlagt af Valdemar den Store i 1158 som tak for sejren ved Grathe Hede året før. Her havde han vundet kongemagten og ville derfor vise sin taknemlighed til Gud. Klostret må have været rigt, fordi der i 1165 boede munke nok til, at abbeden kunne udstede et konvent til en ny grundlæggelse. Vitskøl havde også modtaget en gruppe munke fra Varnhem i Sverige, hvorfra den svenske dronning havde fordrevet dem, så der var munke nok at tage af. På dette tidspunkt var der ingen cisterciensere i Århus stift, og biskop Eskild af Århus sendte derfor i slutningen af 1164 eller starten af 1165 bud til Vitskøl og tilbød abbed Henrik, at et nyt kloster kunne ligge i Sminge mellem Svostrup og Resenbro nordøst for Silkeborg. Her ville biskoppen donere jord til grundlæggelsen.

Munkene startede deres vandring mod det østjyske område den 16. dag i februar måned 1165. I krøniken står 1166, men da de fleste krøniker er et år foran, og da biskop Eskild blev dræbt senere på året, må 1165 være det rigtige. Stor var munkenes skuffelse over at finde, at Eskild kun havde doneret en gård og en grund til deres nye kloster. Eskild kunne dog ikke forsvare sig, da han var død forinden. Den udvalgte biskop Svend, der skulle efterfølge ham, var heldigvis også venligt indstillet overfor cistercienserne. I krøniken fortælles, at biskop Svend engang var på vej hjem fra England med skib og kom i stormvejr. På opfordring fra en cistercienser lovede Svend, at hvis han kom helskindet hjem, ville han grundlægge et cistercienserkloster i sit stift.

Den udvalgte biskop Svend afholdt derfor et møde med abbed Henrik og nogle andre biskopper om en eventuel henvendelse til Valdemar den Store om overtagelse af det gamle benediktinerkloster i Veng.

Situationen i 1165 var den, at ærkebiskop Eskild af Lund (ikke Eskild af Århus) var fordrevet fra Danmark på grund af en konflikt med Valdemar den Store. Konflikten var en udløber af paveskismaet under hvilket, der var to forskellige paver. Biskopperne i landet havde derfor ingen overordnet kirkelig myndighed og måtte derfor klare sig selv og støtte sig til Valdemar. Valdemars støtte var nødvendig, da det sandsynligvis var hans farfar, Erik Ejegod, der havde grundlagt klosteret i Veng. Som begrundelse for overtagelsen angiver klosterkrøniken de sorte munkes forsømmelighed. Samtidig fortælles historien om benediktinerabbeden Jens, der trak sig tilbage fra Veng Kloster til Vitskøl for at lære at leve efter cisterciensernes regler. Han græd og sukkede over sin tidligere livsførelse og efter at være banket på plads, returnerede han til Veng. Det fremgår ikke af den danske oversættelse, men Jens var udpeget af kongen til abbed og ikke valgt af brødrene i klosteret, hvilket var den lovformelige fremgangsmåde. Det må naturligvis have berøvet Jens noget af hans autoritet, idet hans abbedværdighed dermed kunne betvivles. Især dette fremhæves i et brev stilet til paven, der ønskede en så lille kongelig indflydelse over kirken som muligt. Cistercienserne forsøgte derfor (sammen med Svend) at tvinge Jens til frivilligt at overdrage Veng Kloster til sig ved at udbrede rygter om hans ulovlige overtagelse af abbedværdigheden. Der har altså foregået en regulær magtkamp mellem benediktinerne og cistercienserne, i hvilken cistercienserne var så heldige at få støtte fra en af samfundets magtfulde mænd. Her er ifølge den nye forskning tale om en fjendtlig overtagelse til gavn og glæde for den nye orden.

Muligvis skjuler der sig også en kulturkonflikt i overtagelsen. Den engelske benediktinertradition overfor den franske cistercienser ditto. Måske er det også en del af forklaringen på de store konflikter, der ikke kan spores andre steder ved lignende overtagelser. I Esrum og Sorø på Sjælland skete noget lignende, men der er i kilderne ingen spor af konflikter af samme karat som dem i Veng.

Klostret i Veng forlades i 1168

Efter benediktinerens nederlag i kampen om jorden i det midtjyske, fik cistercienserne andre problemer, der ikke lod sig løse så let. Valdemar den Store sad fortsat, ifølge en adelskvinde Fru Margreta, inde med retten til at disponere over Veng Klosters jorder. Hun plagede ham derfor om jord, på hvilket hun kunne grundlægge et nonnekloster. Hun ønskede naturligvis et kloster, hun selv kunne indtræde i, når hun blev ældre, hvilket ikke kunne lade sig gøre, hvis der blev grundlagt et munkekloster. Måske grundlagde hun i stedet Vissing Kloster ved Mossø eller Ring Kloster ved Skanderborg. Dette viser, at kongen stadig havde en vis indflydelse over jorderne under Veng Kloster. En sådan kongelig indflydelse over klosteret var ikke, hvad biskop Svend havde tænkt sig, og det var heller ikke i cisterciensernes interesse. I klosterkrøniken får Fru Margreta skylden for alle de skrækelige ting, der hænder i løbet af de tre år, munkene boede i Veng. Hun beskyldes for kirkeran – for at have stjålet en messehagel så tæt besat med guld, at den kun kunne foldes i de dertil indrettede folder. Ifølge munkene skulle hun også med vold have frarøvet munkene jord, der var fire mark guld værd i Adslev sogn ved Skanderborg, og hun forsøgte også at bestikke dronning Sofie med to pragtfulde guldringe fra kirkeranet. Disse udsagn kunne være en retfærdiggørelse af det faktum, at cistercienserne ikke ønskede at bo i Veng, fordi de her var underlagt en stram kongelig kontrol. Ordenen lagde særdeles meget vægt på klostrenes autonomi og lod i princippet ingen blande sig i klostrets sager. Derfor gav de op og flyttede til endnu et benediktinersted, Kalvø, der er en ø i Skanderborg sø. Kalvø havde været ejet af Veng Kloster, og der havde på stedet været en celle, hvilket vil sige, at der havde boet nogle få benediktinermunke. Her valgte cistercienserne at bosætte sig i 1168 efter de mange problemer i Veng. Stedet var afsides og kommunikation var svær, hvilket gav munkene en chance for at leve efter de strenge regler om ikke at tillade andre at øve indflydelse i klosteret. Stedet var dog alt for øde og isoleret, og i foråret 1172 begav de sig ud på den sidste rejse fra Kalvø til stedet, der blev kaldt Øm.

Hele vandrings og problemerne omkring jorden i Veng må have virket som en kontroversiel sag på samtiden – som den gør for os i nutiden. Ikke kun fordi cistercienserne overtog et kongeligt benediktinerkloster, men også fordi munkene nægtede at lade sig styre af verdslige magthavere. Biskoppen i Århus stift var igennem hele processen (og også efter bosættelsen i Øm) en aktiv medspiller på munkenes side, og det er ikke umuligt, at der var en gejstlig alliance mellem biskoppen og munkene mod den kongelige indflydelse. Det skal dog ikke glemmes, at den benediktinske tradition stadig fandtes i området, idet både

Ring og Vissing nonneklostre samt Voer Kloster for munke omtales kort tid efter disse episoder. Voer nævnes første gang 1183, og det er derfor ikke umuligt, at det var hertil benediktinermunke fra Veng rejste, da cistercienserne foretog deres fjendtlige overtagelse. Måske havde der i Voer været en celle som på Kalvø – spørgsmålet står åbent.

Cistercienserne beholdt Veng kirke i deres eje, efter de var flyttet, og kirken blev formodentlig brugt som almindelig sognekirke.

Man kan undre sig over de manglende klosterbygninger i Veng. Et så rigt kloster som benediktinernes Veng havde vel en østfløj bygget i sten. Rester af en sådan er kun sporadisk fundet, men nye undersøgelser på middelalderlige kirkegårde har vist, at der stadig kan findes spor under mange hundrede års begravelser. I nord findes spor af en dør, der måske kan have forbundet kloster og kirke, og nye undersøgelser kan måske i fremtiden kaste nyt lys over Veng Kloster.